

■ İsa MUĞANNA

11 fevral 2017

WWW.KASPI.AZ

MEMUAR

15

Məndən tərcümeyi-halımı, başqa sözlə, həyatımı yazmağı xahiş edirlər. Deyirəm: “Tərcümeyi-halımı yazmaq üçün mənə bir insan ömrü daha lazımdır, onu da ki, mənə heç kəs verə bilməz”, deyirlər: “Yeni bu qədər uzundur? Gözümüzün qabağında böyüməmişən?” Deyirəm: cismən sizin qarşınızda böyümüşəm, ruhən - başqa dünyada... Siz bilirsiniz ki, mən 1928-ci ildə Qazax rayonunun Muğanlı kəndində anadan olmuşam. 1945-ci ildə orta məktəb, 1952-ci ildə Qorki adına ədəbiyyat institutunu bitirmişəm. 1949-cu ildən çap olunmağa başlamışam. Daha bir neçə rəqəm, daha bir neçə fakt. Və bunlar hamısı bir yerdə, doğrudan da, sizin gözünüzün qarşısında böyümüş adamın tərcümeyi-halı olar. Lakin, məsələ bundadır ki, mənim ruhən necə böyüdü-yümü, hansı məktəblərdə, institutlar

dəfə roman (“Dəfinələr adası”) oxutdurub mütləiyə alışdırmış ədəbiyyat müəllimim Səlim Çəndirli, mənə isgəndər Zülqərneyi haqqında qəribə-qəribə əfsanələr uydurub danışmış ilk tarix müəllimim - atam Mustafa, mənim təsəvvürümdə bir birisi orijinal-təkrarolunmaz şəxsiyyət kimi yaşayan şagird yoldaşlarım - dostlarım və “düşmənlərim” qarşımda dayanırlar.

“Tərcümeyi halım”: kəndimizdə ilk bolşevik, ilk sovet sədri Səməd əmim və onun faciəli ölümü. Kəndimizdə “Kor İsa” adı ilə şöhrətlənmiş ilk kolxoz sədri və onun ölümü. İlk traktorçu - Bakı fəhləsi Qara Bayram və onun ölümü. Güllələnmiş qolçomaq Çırağın yurd yerində uşaqlıq və ilk gənclik dostum Hacı Eminovla söhbətlərim. Mənim Eminovlarla - “xalq düşməni-nin ailəsi ilə” yaxınlığımdan narahat

yandırması” haqqında macəralara qu-laq asdım. Burada birinci dəfə mənim qarşımda geniş dünyaya pəncərə açıldı. Burada ilk dəfə “Gepo gəlir, Gepo gəlir” - sözlərini eşidib, küçəyə çıxıb, vaxtı ilə qolçomaq Çıraqla bərabər mənim dostumun atasını da həbs etmiş uca boylu, meşin pəncəkli, qara sifətli adamı və onun taxta qoburlu mauzerini gördüm. O günlərdə mənim ürəyim-də, ruhumda nələr baş verdiyini mən çox sonralar dərk etdim. Bunlar - sonralar dərk etdiyim hadisələr də mənim tərcümeyi-halıma daxildir.

O vaxt Qazağın küçələrində uşaqları və qadınları qorxudan çoxlu “ci-qanlar” - xuliqanlar vardı. Mən anamı indiki maldarlıq texnikumunun binasında açılmış feldşerlik kursuna aparıb-gətirdim... Anamla doktor Talışin-skinin söhbəti. Anam: “Doktor, mən təzə əlifbanı bilmirəm”. Talışinski:

qucağımda ağlaya-ağlaya qoyub yenə dərsə qaçırdı. Hərdən atam, gah da Səməd əmim kənddən gəlib, kolxoz-çulardan gələcək “doktor” üçün hədiyyə - qovut, ceviz gətirirdilər. Anam öz dilinə bir tikə də vurmayıb, hədiyyələrin hamısını mənə yedirirdi. Lakin mən günbəgün saralırdım. Heç kəs bilmirdi ki, yemək-icmək yox, mənə Qarayazının cəngəllikləri lazım idi. Sonralar, onuncu sinifdə oxuyarkən yazdığım ilk sandıq ədəbiyyatı nümunəsində - “Xatiratım”da mən həmin dörd aylıq dəhliz həyatımı bütün təfərrüatı ilə qələmə almışdım.

Kolxozumuzda dörd briqada vardı, hər briqadada isə - dörd manqa. Manqalardan hər birinin öz pambıq sahələri vardı. anam - kəndin yeganə tibb işçisi səhər lap erkən evdən çıxıb sahələrin hamısında olmalı, qızdırmalılara iynə vurmağı və kinə paylamalı idi. “Ağıllı, tərbiyəli oğul” yükünü hələ şəhərdə ikən könüllü olaraq götürdüyümə görə mən bir daha bu yükdən azad ola bilmədim, saysız-hesabsız xəstələrin siyahı dəftəri cibimdə, anama bir növ assistentlik eləməyə başladım. Hacıdan, “Padrujka”dan, Qarayazının azad geniş dünyasından ayrılıb, qayğılar aləminə düşmüşdüm, yoldaşlarım məni “doxdur” adlandırıb gülürdülər, mən isə, yandığımdan, onları sancmaq üçün “şeiir” toqquşdururdum: “Səfehler oylagı can Qarayazi!”

Müharibə xəbəri hər şeyi dəyişirdi. Bu vaxt mənim on üç yaşı vardı. “Tərcümeyi halım” deyərək mən atamın ərizə verib müharibəyə könüllü getdiyini və tezliklə 416-cı diviziyanın şöhrətli zabitlərindən biri olduğunu, “Kommunist” qəzetində onun şəklini gördükdə dəmir yolu stansiyasından kəndə qədər dörd kilometr yolu birnəfəsə yüyürdüyümü, oğlu gedəndən sonra iflicdən qolları, qıçları işləməyən nənəmi sevindirmək üçün necə tələsdiyimi xatırlayıram. Bundan bir il sonra “Ədəbiyyat” qəzetində atamın Səməd Vurğuna cəbhədən məktubunu, o məktubda bizim ailəni yoluxduğuna görə atamın şairə təşəkkürünü xatırlayıram. Lakin bunlar hamısı, yuxarıda dediyim kimi, tərcümeyi-halın yalnız ayrı-ayrı cizgiləri, faktlardır. Məzmunu gəlincə deməliyəm: müharibə illərində kəndimizdə şahidi olduğum müsibətləri və bu müsibətlər içində məhv olmuş gəncliyimi xatırlayıram.

“Tərcümeyi halım” deyərək mən 1945-ci il mayın doqquzunda sevincdən kəndin arasında dəli kimi atılıb-düşdüyümü və “arxa cəbhədə çalışmaqdan” qarnı piy bağlamış bir nəfərin mənə necə tərs-tərs baxdığını xatırlayıram. Beş il sonra yenə də həmin gün - mayın 9-da Qızıl meydanda “Ura! Ural!” deməkdən səsimin tutulduğunu xatırlayıram...

Sonra mənim, necə deyirlər, psixoloji sarsıntılar dövrüm başlanır, həyata, hadisələrə, insanlara yeni gözlə baxmaq dövrüm... Tələbəlik illərindən bir fakt. Professor Məmməd Arif Dadaşzadə (imtahanda): “Nə oxumusan?” Mən: “Oblomov”, “Obıknavenaya istoriya”. Professor, bir qədər təəccüblə: “Qonçarovda nə xoşuna gəlir?” Mən: “Ümumiləşdirmə qabiliyyəti”. Professor: “Kifayətdir. Kitabçanı ver”. Bu mükəllimə mənim sonrakı azo-x şüurlu həyatım üçün epiqrafdır.

Çap olunmağa başladığım ildən bir fakt. Mehdi Hüseyn: “Səni tənbəh eləyəcəm. Oçerkdə niyə öz atandan yazmısan?”. Mən: “Çünki atamı yaxşı tanıyıram”. Bu mükəllimə isə mənim bütün yaradıcılığım üçün epiqraf ola bilər.

İllər keçir, həyat dəyişir, təbii, mən də dəyişirəm: babamın uzaq dağlar qoynunda sahibsiz qəbri, düşmənin gül-ləsindən həlak olmuş əmilərimin, ömrü boyu, öz dediyi kimi, “el üçün çalışıb” bu yolda da həlak olmuş atamın və onunla yanaşı yatan əziz, doğma adamların türbələri mənə zamanlar və adamlar haqqında yeni-yeni düşüncələr doğurur. Mənim tərcümeyi-halım düşüncələrdədir.

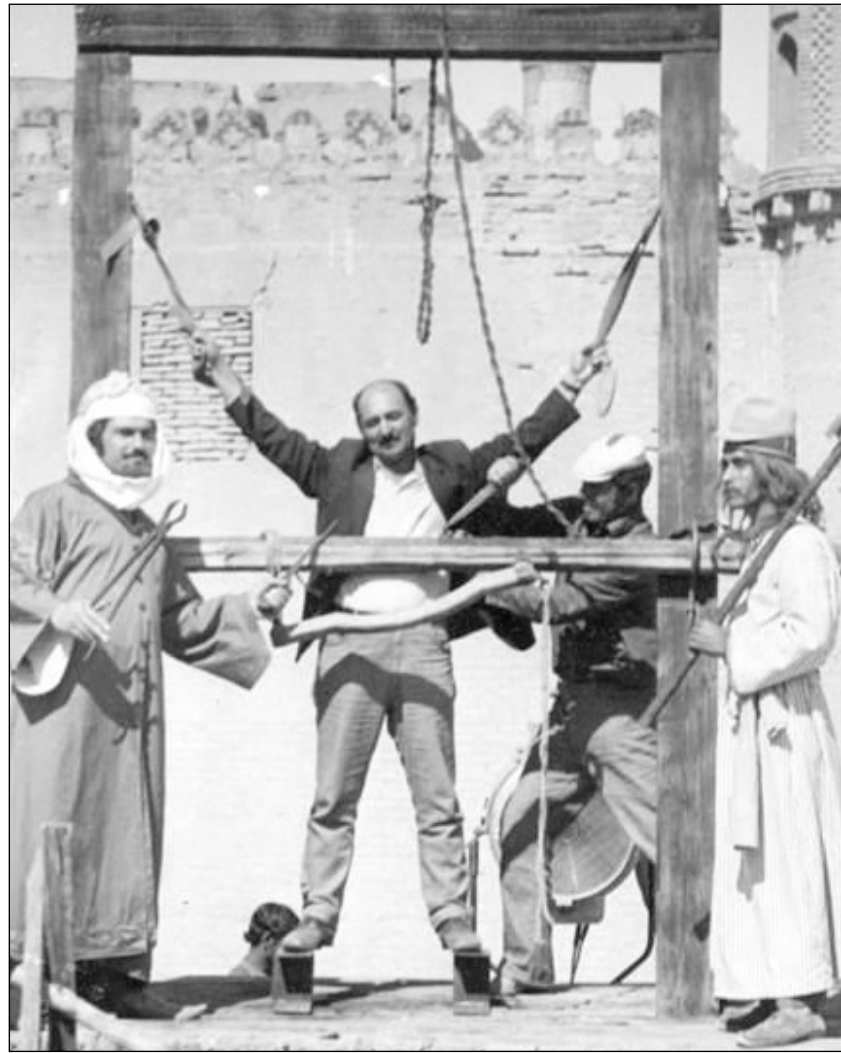
Düşüncələrdən kitablar əmələ gəlir: bu günə qədər nə yazmışamsa, həтта tarixi mövzuda təcrübə etdiyim yazılar da öz tərcümeyi-halımdan doğulmuşdur. Yazıçı öz ürəyini, öz beynini yazmırsa, səmimi deyil. səmimi deyilsə - yazıçı deyil.

da oxuduğumu, həтта ailəmizin üzvləri də bilməmiş və duymamışlar.

“Tərcümeyi halım” dedikdə mənim gözümün qarşısına birinci növbədə üç qəbiristanlıq gəlir. Birisi Kür sahilində. Orada ulu babam Hüseyn koxa, Azərbaycanın düşmənləri tərəfindən güllələnmiş iki əmim - Hüseyn və Pirvəli, qardaşlarından az sonra bir-birinin ardınca vəfat etmiş daha üç əmim - Hacı, Musa və adını daşdırdığım İsa dəfn olunmuşlar. İkincisi - Ermənistan dağlarında “Göy qılınc” deyilən səfalı bir yaylaqda, qış aylarında qalın qarla örtülən, yazda-yayda insan ayağı dəyməyən, bizim ailə üzvlərindən və qohum-əqrəbadan başqa yer üzündə heç kəsə heç nə deməyən balaca bir qəbiristanlıqdır ki, orada mənim babam Omar koxa və hər birisi mənim həyatımda dərin iz qoyub getmiş daha bir neçə adam dəfn olunub. Üçüncü qəbiristanlıq Qarayalı meşəsinin ətəyində, Muğanlı kəndinin günbatanındakı boz təpə üstündədir ki, orada sinəsi nağıllarla, bayatılarla dolu, qumrov səsləri nənəm Yeterlə mənim ürəyimi öz ovcunda yoğurub düzəltmiş onlarla yaxın, doğma adam dəfn olunub. “Tərcümeyi-halım” dedikdə o adamların hamısı həyata qayıdır.

“Tərcümeyi-halım” dedikdə, rəhm-siz əllərdə qırılıb məhv edilmiş Qarayazı meşəsinin cah-cəlalı vaxtları, keçilməz cəngəlliklər, yaşıl talalar, “başı göyə deyən” ağ qovaqlar, nəhəng palıdlar, qarağaclar, onların kölgələrində “durna gözlü bulaqlar” yenidən təbiətə qayıdır. Qarayazıda nəslə kəsilməmiş meşrur yerləşli quşlar və bu zəngin aləm içərisində səhərdən gecəyariyadək gəzib-dolaşan ayaqyalın, başıaçıq, arıqlıqdan qabırğaları sananan sərgərdən bir uşaq da həyata qayıdır, qəribə-qəribə macərələrini, sarsıntılarını, sevinc və kədərlerini də özü ilə gətirir, dik üzümə baxıb soruşur: “Tərcümeyi-halında məni yazmaya bilərsən?”.

“Tərcümeyi halım” dedikdə, kəndimizdə təzə tikilmiş böyük, yaraşıqlı məktəb binasından kənarda, çiy kərpic divarları uçub-dağılmağa başlamış alçacıq bir tikili - köhnə məktəb qarşımda dayanır. Qış aylarında qapı-pəncərələri bağlı olan, yazda isə torpaq döşəməli otaqlarında barama qurdu bəslənən bu yöndəmsiz bina xəyalımda keçmiş şöhrətli günlərinə qayıdır, şagirdini avaralıqdan, sərgərdanlıqdan, meşə macəralarının səhri aləmindən xilas edib oxumağa həvəsləndirmək üçün sırf pedaqoji yollar axtaran, dərsi bilmədiyim halda ilk “əla” qiymət yazıb öz tərifli ilə məni əsir etmiş qoca rus dili müəllimim - Məmməd Nəsirov, mənə həyatımda birinci

“Nəsimi” filminin çəkilişindən...

olan qohumları... atam Eminovlara hörmət bəsləyirdi, onları “yaxşı nəsil-kök” adlandırırdı, odur ki, məndən baş yaş böyük olan Hacı ilə, onun ov iti “Padrujka” ilə dostluğumu kəsmədim. O illər mənim həyatımın ən zəngin səhifələridir.

“Tərcümeyi halım”: kəndimizdə dəhşətli malyariya xəstəliyi. Camaatın iclas edib anam Xədicəni “doktorluq oxumağa” göndərmək haqqında qərarı... atamla, anamla birgə həyatımda ilk dəfə şəhərə getdim. Atam: “Seminariya bax buradır. Mən burda oxumuşam. Ordenli şair Səməd Vurğun da burda oxuyub”. “Mən də burda oxuya-cağam!” Atam: “Yox, sən Bakıya gedəcəksən”. Atam, anamla məni özünün bacanağı və mənim gələcək qayınatam Məcid Nəsibovun evində qoyub kəndə qayıtdı. Məcid Nəsibovun simasında mən rayon masştabında ilk partiya işçisi ilə tanış oldum, onun saqqal buraxıb solla sifəti ilə Bitdiliyə getməsi və orada “Bitdili imamının dedəsini

“Mən sənə əlifba yox, sənət öyrədəcəyəm, qızım”. Anam: “Ayrı dərdim də var. Əlimdə südəmər uşağım, necə oxuyum?” Talışinski: “Südəmərle bərabər, maşallah, belə böyük oğlun da var”. Anam: “Mən dərs keçəndə bacını saxlaya bilərsən?” Bunun nə demək olduğunu başa düşmədən, dərhal cavab verdim ki, “əlbəttə, saxlaram!”. Sonra dörd ay hər gün, bələkli bacım qucağımda, dəhlizdə oturdum. Kənddə malyariya camaatı taun kimi qırırdı. Hökumətin qərarı ilə təbabət kurslarında təhsil müddəti birə-iki ixtisar edilmişdi. Doktor Talışinski səhər keçdiyi dərsi həmin axşam soruşurdu, axşamkı dərsi isə səhər. Anam bütün gün və gecəni latın sözləri əzbərləyirdi, mən bacımı saxlayırdım. Talışinski çox “əzazil” adam idi, heç kəsi tənəffüsə buraxmırdı. Təkcə anam arada beş-on dəqiqəlik tənəffüsə çıxır, dəhlizdə xalatinin cibindən pendir, çörək, soğan çıxarıb mənə verir, bacımı əmizdirir və körpəni çox vaxt mənim